

Από το αίτημα για στρατόπεδα νεοσυλλέκτων στο αίτημα για περιφερειακά πανεπιστήμια

ΛΟΗΣ ΛΑΜΠΡΙΑΝΙΔΗΣ

Ι. Αξιολόγηση των οικονομικών επιπτώσεων των πανεπιστημιακών μονάδων της Κομοτηνής, της Μυτιλήνης και του Ρεθύμνου

Ια. Διαδικασία συλλογής - μέθοδος επεξεργασίας των στοιχείων

Η ΜΕΛΕΤΗ αυτή είναι προϊόν εμπειρικής έρευνας που έγινε στις πανεπιστημιακές μονάδες της Κομοτηνής, της Μυτιλήνης και του Ρεθύμνου. Για το σκοπό αυτό συντάχθηκαν τρεις τύποι ερωτηματολογίων.

- Το ερωτηματολόγιο τύπου Α συμπληρώθηκε από τις υπηρεσίες όλων των περιφερειακών πανεπιστημίων της χώρας, στο διάστημα Σεπτεμβρίου 1990 - Μαΐου 1991. Αφορά σε κάποια πολύ βασικά στοιχεία για το προσωπικό και τους φοιτητές, το χρόνο ίδρυσης και τις πόλεις εγκατάστασης των τμημάτων του πανεπιστημίου.

- Το ερωτηματολόγιο τύπου Β συμπληρώθηκε από τις υπηρεσίες των τριών υπό εξέταση πανεπιστημιακών μονάδων στο διάστημα Απριλίου 1990 - Μαρτίου 1991 και αφορά σε γενικά στοιχεία για το προσωπικό και τους φοιτητές, καθώς και τα έσοδα-έξοδα της πανεπιστημιακής μονάδας. Το μεγαλύτερο πρόβλημα με τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου αυτού ήταν ότι η κάθε μια από τις τρεις μονάδες αποτελεί μέρος ενός πανεπιστημίου και πολύ συχνά ήταν εξαιρετικά δύσκολο να απομονωθούν ορισμένα μεγέθη που αφορούν στη συγκεκριμένη μονάδα (π.χ. τα στοιχεία είναι συγκεντρωμένα για το σύνολο του Π.Α. και όχι ξεχωριστά για τη μονάδα της Μυτιλήνης, της Χίου, της Σάμου και της Ρόδου).

- Το ερωτηματολόγιο τύπου Γ συμπληρώθηκε από μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας. Αφορά στα έσοδα-έξοδά τους στην περιοχή, το χρόνο παραμονής τους εκεί, τα οικογενειακά τους στοιχεία κ.λπ. Η δειγματοληψία ήταν τυχαία κατά στρώματα. Για κάθε μια πανεπιστημιακή μονάδα, δηλαδή, υπήρξε μέγριμα ώστε να ληφθεί τυχαίο δείγμα από το στρώμα των φοιτητών (τόσο των προπτυχιακών όσο και των μεταπτυχιακών), των διδασκόντων και των διοικητικών. Απαντήθηκαν με ικανοποιητικό τρόπο συνολικά 227 ερωτηματολόγια τύπου Γ, που συλλέχθη-

καν την περίοδο Νοεμβρίου 1990 - Ιουνίου 1991. Τα ερωτηματολόγια αυτά κατανέμονται μεταξύ των πανεπιστημιακών μονάδων ως εξής: 79 της Μυτιλήνης (34,8% του συνόλου των ερωτηματολογίων), 88 της Κομοτηνής (38,8%) και 60 του Ρεθύμνου (26,4%). Εξάλλου, η κατανομή τους μεταξύ των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας ήταν: 167 φοιτητές (73,6% του συνόλου των ερωτηματολογίων), 21 διοικητικοί υπάλληλοι (9,3%) και 39 διδάσκοντες (17,2%).

Η κατανομή των απαντήσεων μεταξύ των τριών ομάδων της πανεπιστημιακής κοινότητας είναι σχετικά ομαλή. Απάντησαν στα ερωτηματολόγια το 2,3% του συνόλου των φοιτητών, το 5,8% των διοικητικών και το 7,2% των διδασκόντων. Η κατανομή, όμως, των απαντήσεων, κατά πανεπιστημιακή μονάδα, είναι αναντίστοιχα υψηλή προς το ειδικό βάρος της Μυτιλήνης και αναντίστοιχα χαμηλή προς το ειδικό βάρος του Ρεθύμνου. Απάντησε στα ερωτηματολόγια το 17,9% του προσωπικού και των φοιτητών στη Μυτιλήνη, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για την Κομοτηνή και το Ρέθυμνο ήταν 2,3% και 1,6%.

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα αυτού του ερωτηματολογίου είναι ότι τελικά δεν έγινε δυνατό να ληφθεί ένα «τυπικό» δείγμα του φοιτητικού πληθυσμού. Αυτό θα εξασφαλιζόταν με τη λήψη του δείγματος σε περίοδο εξετάσεων, πράγμα που τελικά στάθηκε αδύνατο, λόγω της άρνησης των φοιτητών να απαντήσουν στο ερωτηματολόγιο σε τέτοια περίοδο. Έτσι, δεν κατέστη δυνατό να υπολογιστεί επακριβώς το ποσοστό των φοιτητών που εμφανίζονται στην περιοχή μόνο κατά την περίοδο των εξετάσεων. Το ποσοστό των ατόμων αυτών υπολογίστηκε με βάση τις εκτιμήσεις μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας στις αντίστοιχες μονάδες. Επειδή οι εκτιμήσεις, ως προς το ζήτημα αυτό, ήταν αποκλίνουσες, έγιναν υποθέσεις για μέγιστο και ελάχιστο αριθμό φοιτητών. Το ποσοστό των φοιτητών, που εκτιμάται ότι εμφανίζεται μόνο στις εξετάσεις, παρουσιάζει σημαντικές διακυμάνσεις μεταξύ των τριών πανεπιστημιακών μονάδων. Συγκεκριμένα, αποτελεί το 24-36% του συνόλου των φοιτητών στη Μυτιλήνη, το 26-30% στο Ρέθυμνο, ενώ στην Κομοτηνή είναι ιδιαίτερα υψηλό, 51-59%. Για τους φοιτητές οι οποίοι εμφανίζονται μόνο στις εξεταστικές περιόδους, θεωρήθηκε ότι διαμένουν στην έδρα της

* Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί αναδημοσίευση δύο κεφαλαίων της μελέτης μου με τίτλο «Περιφερειακά παναπιστήμια στην Ελλάδα: Μια πρώτη προσπάθεια υπολογισμού των οικονομικών τους επιπτώσεων στις πόλεις όπου εγκαταστάθηκαν», που θα κυκλοφορήσει από τις εκδόσεις «Παρατηρητής» στις αρχές του 1993.

Οι πίνακες που υπήρχαν στα κεφάλαια αυτά δεν περιλαμβάνονται.

πανεπιστημιακής μονάδας κατά μέσο όρο ένα μήνα: όλοι οι συνακόλουθοι υπολογισμοί γι' αυτή την κατηγορία των φοιτητών έγιναν σ' αυτή τη βάση.

Τέλος, ένα πολύ σημαντικό πρόβλημα που παρουσιάστηκε κατά τη συμπλήρωση αυτού του ερωτηματολογίου, ήταν ότι τα μέλη και των τριών ομάδων της πανεπιστημιακής κοινότητας έχουν κάτι να κρύψουν, 'με αποτέλεσμα ορισμένα μεγέθη να παρουσιάζονται εκτιμημένα λάθος. Οι φοιτητές θέλουν να κρύψουν το γεγονός ότι δεν βρίσκονται στην περιοχή πολύ συχνά, κάτι το οποίο δεν αντίκειται, βέβαια, στους κανόνες της φοίτησής τους, αλλά παρ' όλα αυτά δεν θέλουν να το μάθουν οι καθηγητές τους, γιατί πιστεύουν ότι αυτό θα δημιουργούσε αρνητική εικόνα. Οι διδάσκοντες θέλουν να κρύψουν το γεγονός ότι απουσιάζουν από την περιοχή για μεγάλα χρονικά διαστήματα, κάτι που είναι παράτυπο. Τέλος, οι διοικητικοί θέλουν να κρύψουν το γεγονός ότι συχνά έχουν και δεύτερη απασχόληση, την οποία συνήθως δεν δηλώνουν και από την οποία δεν παρουσιάζουν εισοδήματα: φοβούνται, λοιπόν, ότι τα στοιχεία τέτοιου είδους ερωτηματολογίων μπορεί, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, να οδηγήσουν σε κάποιους φορολογικούς ελέγχους. Έτσι, πρέπει κανείς να χρησιμοποιεί τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων με προσοχή.

Αφού καταχωρίστηκαν² όλα τα ερωτηματολόγια (για τους φοιτητές, τους διδάσκοντες και τους διοικητικούς), που ήταν συμπληρωμένα με ικανοποιητικό τρόπο, έγινε η αναγωγή τους ανά ερωτώμενο για κάθε μήνα παραμονής του και στη συνέχεια έγινε η αναγωγή τους ανά ερωτώμενο για όλη τη χρονιά, με βάση στάθμισής τον μέσο όρο της διάρκειας παραμονής κάθε ομάδας της πανεπιστημιακής κοινότητας σε κάθε μια από τις τρεις πόλεις.

Ιβ. Βασικές παρατηρήσεις από τα στοιχεία των ερωτηματολογίων

1. Το ποσοστό των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας στο συνολικό πληθυσμό της πόλης (πληθυσμός 1981, στοιχεία για πανεπιστήμιο 1989) είναι ιδιαίτερα υψηλό για το Ρέθυμνο (20,8%), πολύ υψηλό για την Κομοτηνή (10,4%) και μικρό για τη Μυτιλήνη (1,8%). Τα ποσοστά αυτά είναι ακόμη υψηλότερα, αν ληφθεί υπόψη ότι όλοι σχεδόν οι διοικητικοί (94%), αρκετοί διδάσκοντες (20%) και ελάχιστοι φοιτητές (8,5%) ζουν μαζί με τις οικογένειές τους στην περιοχή. Όσον αφορά στους φοιτητές και τους διοικητικούς που μένουν με την οικογένειά τους στην περιοχή, στις περισσότερες περιπτώσεις οι οικογένειές τους είναι από την περιοχή, όπου και διέμεναν πριν αρχίσει η σχέση τους με το πανεπιστήμιο.

2. Και οι τρεις νομοί παρουσιάζουν συνεχή αύξηση σε σταθερές τιμές του Α.Ε.Π./κεφαλή μέχρι το 1983 (Ροδόπης και Λέσβου) και το 1984 (Ρεθύμνης). Η χώρα, ως σύνολο, παρουσιάζει κάμψη το 1981 και φθάνει το επίπεδο του 1980 κατά το 1984.

Θεωρώντας ως μέσο όρο του Α.Ε.Π./κεφαλή στην Ελλάδα το 100, διαπιστώνεται για όλο το διάστημα 1970-84 ότι η σχετική σημασία του νομού Ρεθύμνης παρουσιάζει έντονη αυξητική τάση σε όλη την περίοδο, με κάποια μείωση μόνο το 1984. Η σχετική σημασία του νομού Ροδόπης παρουσιάζει γενικά αυξητική τάση και μείωση το 1974 και το 1983. Τέλος, η σχετική σημασία του νομού Λέσβου παρουσιάζει ελαφρά κάμψη με έντονες διακυμάνσεις.

3. Οι φοιτητές του α' έτους είναι περισσότεροι από τους μαθητές της γ' τάξης του λυκείου στο Ρέθυμνο (199%) και στη Ροδόπη (101%), ενώ της Μυτιλήνης αποτελούν ένα σημαντικό ποσοστό του μαθητικού πληθυσμού της γ' τάξης λυκείου (16,7%). Αυτό σημαίνει ότι δεν θα μπορούσε να υπάρξει αυτοτροφοδότηση των πανεπιστημιακών μονάδων της περιοχής με φοιτητές, ακόμη και στην ακραία περίπτωση που όλοι οι υποψήφιοι φοιτητές της περιοχής επέλεγαν να φοιτήσουν στα αντικείμενα που προσφέρει η πανεπιστημιακή μονάδα της περιοχής τους και μάλιστα να φοιτήσουν στα αντικείμενα αυτά σ' αυτή τη μονάδα. Κάτι που δεν είναι απαραίτητα επιθυμητό.

Τα τρία σημεία, που αναφέρθηκαν μέχρι τώρα, αφορούν σε στοιχεία για το σύνολο των περιοχών ή στοιχεία του κάθε πανεπιστημίου σε σχέση με την περιοχή του. Το χρονικό διάστημα, όμως, είναι πολύ μικρό για να μπορέσουν να εξαχθούν κάποια ασφαλή συμπεράσματα γι' αυτή τη σχέση.

4. Τα έξοδα του πανεπιστημίου προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από άμεσες χρηματοδοτήσεις του δημοσίου³ (99,4%). Η ουσιαστική αδυναμία του πανεπιστημίου να λειτουργήσει επιχειρηματικά δεν του επιτρέπει να εκμεταλλευθεί κάποια συγκριτικά πλεονεκτήματα που έχει (π.χ. διδακτικό προσωπικό και κτιριακή υποδομή) διοργανώνοντας θερινά σχολεία, συνέδρια κ.λπ., γεγονός που θα μπορούσε να αποφέρει οικονομικά οφέλη. Κάτι που είναι ευρύτατα διαδεδομένο σε άλλες χώρες και που -εκτός των άλλων- θα απέφερε σημαντική αύξηση της κατανάλωσης στην τοπική οικονομία (βλ. π.χ. Edwards, 1987 για τη σημασία αυτών των διοργανώσεων στις Η.Π.Α.).

5. Τα έξοδα του πανεπιστημίου για μισθοδοσία αποτελούν ένα πολύ σημαντικό ποσοστό των δαπανών του, 47,3% αν συμπεριληφθούν και οι δαπάνες για κτιριακή υποδομή ή 88,4% του συνόλου των

τρεχουσών δαπανών μόνο, παρ' όλο που πρόκειται για νέα πανεπιστήμια που βρίσκονται ακόμη στη διαδικασία ικανοποίησης βασικών αναγκών τους (αίθουσες διδασκαλίας κ.λπ.). Το ποσοστό αυτό είναι ακόμη υψηλότερο σε άλλες χώρες (Fink, 1980) και οφείλεται σ' αυτό καθ' εαυτό το χαρακτήρα του πανεπιστημίου, στο γεγονός, δηλαδή, ότι παρέχει εκπαίδευση.

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι οι άμεσες επιπτώσεις μιας δραστηριότητας όπως το πανεπιστήμιο στην τοπική οικονομία, όπου οι δαπάνες μισθοδοσίας αποτελούν το 50% περίπου των συνολικών δαπανών της, είναι πολύ σημαντικότερες από αυτές ενός εργοστασίου, που έχει πολύ χαμηλότερο ποσοστό δαπανών σε μισθοδοσία και αντίστοιχα υψηλότερο σε πρώτες ύλες και μηχανήματα, που συχνά αγοράζονται έξω από την τοπική οικονομία.

6. Οι δαπάνες του πανεπιστημίου για μισθοδοσία και άλλες χορηγήσεις στους φοιτητές, διοικητικούς υπαλλήλους και διδάσκοντες αποτελούν ένα πάρα πολύ σημαντικό ποσοστό του συνόλου των δαπανών της πανεπιστημιακής κοινότητας στην περιοχή (37,4-39%). Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν πολύ σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των τριών μονάδων, με ακραίες περιπτώσεις τη μονάδα του Ρεθύμνου, όπου οι αμοιβές των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας από το πανεπιστήμιο αποτελούν ένα εξαιρετικά υψηλό ποσοστό του συνόλου των δαπανών τους στην περιοχή (51-53%) και τη μονάδα της Κομοτηνής, όπου αποτελούν το χαμηλότερο (20-22%).

Αναλυτικότερα, οι αμοιβές, που παίρνουν οι διοικητικοί αλλά κυρίως οι διδάσκοντες από το πανεπιστήμιο, είναι πολύ υψηλότερες από αυτές των δαπανών τους στην περιοχή (119% και 325% αντίστοιχα). Ένα μεγάλο, δηλαδή, μέρος των χρημάτων που εισπράττουν από το πανεπιστήμιο δεν το δαπανούν στην περιοχή. Ενώ, οι διάφορες χορηγήσεις του πανεπιστημίου προς τους φοιτητές είναι ασήμαντες ως ποσοστό των δαπανών τους στην περιοχή (4-4,5%).

7. Το συνολικό εισόδημα που αποκτήθηκε από τους φοιτητές, τους διοικητικούς υπαλλήλους και τους διδάσκοντες στην περιοχή, τόσο από το πανεπιστήμιο όσο και από άλλες πηγές, αποτελεί πάνω από το 60% των δαπανών τους στην περιοχή. Το εισόδημα, που αποκτήθηκε από τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας στην περιοχή, αποτελεί το 40% περίπου του συνόλου των δαπανών τους και των δαπανών του πανεπιστημίου (πλην μισθοδοσίας) στην περιοχή.

8. Οι συνολικές δαπάνες για κατασκευή ή για αγορά κτιρίων, από την ίδρυση καθενός από τα τρία πανεπιστήμια μέ-

χει το 1990, είναι περιορισμένης σχετικά σημασίας. Αποτελούν μέρος μόνο των συνολικών δαπανών ενός έτους του αντίστοιχου πανεπιστημίου. Συγκεκριμένα, αποτελούν το 51% των συνολικών δαπανών του πανεπιστημίου της Μυτιλήνης, το 72,1% της Κομοτηνής και το 36,2% του Ρεθύμνου για το έτος 1989, και μάλιστα σε περίοδο ανάπτυξης του πανεπιστημίου.

Αυτό οφείλεται, εν μέρει, στο ότι ορισμένα από τα κτίρια που χρησιμοποιούνται από το πανεπιστήμιο προέρχονται από δωρεές τοπικών φορέων (δήμων κ.ά.), ιδιωτών, υπουργείων (Εθνικής Άμυνας κ.ά.) και οργανισμών (Οργανισμός Σχολικών Κτιρίων κ.ά.). Η εξασφάλιση αυτών των κτιρίων, σε πολλές περιπτώσεις, βάρυνε στην επιλογή της συγκεκριμένης πόλης για την εγκατάσταση πανεπιστημιακής μονάδας. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μάλιστα, η προσφορά αυτή «εκβάσθη», με την έννοια ότι, «παίζοντας» ουσιαστικά τη μια περιοχή εναντίον της άλλης, οι αρμόδιοι εξασφάλιζαν τις μέγιστες δυνατές παραχωρήσεις (π.χ. βλέπε πολιτική της Δ.Ε. του Π.Α., που «εκμεταλλεύτηκε» τη διαμάχη ανάμεσα σε Καρόλοβασι - Βαθύ/Σάμου).

Εξάλλου, η σημασία του κόστους των κτιρίων για την περιοχή είναι ακόμη πιο περιορισμένη, όταν πρόκειται για κατασκευή κτιρίου· συνήθως, ένα μέρος μόνο του συνολικού κόστους αφορά άμεσα στην περιοχή (όπως η αγορά οικοπέδου και μέρους των υλικών κατασκευής, μέρος των εργατικών και της απασχόλησης μηχανημάτων), ενώ ένα άλλο πραγματοποιείται έξω από την περιοχή (η μελέτη, μέρος των υλικών και του εργατικού δυναμικού κ.λπ.).

9. Οι δαπάνες των πανεπιστημίων στην περιοχή για εξοπλισμό είναι περιορισμένες. Το σύνολο των δαπανών αυτών, από την ίδρυση κάθε μιας από τις τρεις πανεπιστημιακές μονάδες μέχρι σήμερα, αποτελεί ένα μέρος των ετήσιων συνολικών δαπανών της αντίστοιχης μονάδας (14,4% της Μυτιλήνης, 9,1% της Κομοτηνής και 12,1% του Ρεθύμνου με βάση το έτος 1989).

10. Οι λοιπές δαπάνες του πανεπιστημίου για αγορές αναλώσιμων, οργάνων, εξοπλισμού κ.λπ. αποτελούν μια σημαντική συνιστώσα της οικονομικής σχέσης πανεπιστημίου και τοπικής οικονομίας. Δηλαδή, το 8,7% του συνόλου των δαπανών του πανεπιστημίου της Μυτιλήνης, το 2,1% της Κομοτηνής και το 2% του Ρεθύμνου.

Στις άλλες χώρες, οι δαπάνες του πανεπιστημίου για αναλώσιμα, εξοπλισμό και όργανα γίνονται είτε τοπικά (βλ. Fink, 1980 για τις Η.Π.Α.) είτε όχι (Brownrigg 1974: 80, για την πόλη Stirling της Αγγλίας, όπου μόλις το 2% υπολογίζεται ότι γίνεται τοπικά), ανάλογα με την οικο-

νομική διάρθρωση της συγκεκριμένης πόλης όπου βρίσκεται το πανεπιστήμιο.

Στην Ελλάδα, η τοπική αγορά στις περιοχές, όπου εγκαταστάθηκαν τα περιφερειακά πανεπιστήμια, είναι εξαιρετικά περιορισμένη και ούτως ή άλλως ένα σημαντικό μέρος των πανεπιστημιακών οργάνων εισάγεται από το εξωτερικό. Από τα στοιχεία που υπάρχουν για την κατανομή των δαπανών για εξοπλισμό και άλ-

λα αναλώσιμα, προκύπτει ότι ένα πολύ σημαντικό μέρος τους αγοράζεται τοπικά. Συγκεκριμένα, από τα στοιχεία που διαθέτουμε για το 1989 (ερωτηματολόγιο Β), η πανεπιστημιακή μονάδα της Μυτιλήνης δαπανούσε στην περιοχή το 53% του συνόλου των δαπανών της για επιστημονικά όργανα, το 47% για εκτυπώσεις, το 17% για γραφική ύλη, το 11% για είδη υγιεινής, το 27% για είδη συντήρησης και το 9% για υλικά εκτυπώσεων. Τα αντίστοιχα ποσοστά για την πανεπιστημιακή μονάδα της Κομοτηνής ήταν: 52%, 45%, 58%, 100%, 27%, 0% και, τέλος, το 86% για εξοπλισμό γραφείου. Το γεγονός, όμως, ότι ένα σημαντικό μέρος τους αγοράζεται τοπικά, δεν έχει παρά περιορισμένα μόνο θετικά αποτελέσματα στην τοπική οικονομία, μια και πρόκειται για προϊόντα που παράγονται αλλού και απλώς διακινούνται μέσω τοπικών αντιπροσώπων ή εμπόρων. Αυτό που μένει, δηλαδή, στην τοπική οικονομία, είναι μόνο το κέρδος του αντιπροσώπου ή του εμπόρου και, συνεπώς, τα πολλαπλασιαστικά του αποτελέσματα είναι περιορισμένα.

11. Το κόστος των μετακινήσεων είναι σημαντικό για την τοπική κοινωνία, με την έννοια ότι αποτελεί μια καθαρή «τριβή». Το κόστος των μετακινήσεων από και προς την περιοχή αποτελεί ένα υψηλό ποσοστό του συνόλου των δαπανών των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας και των επισκεπτών τους στην περιοχή και στις τρεις πανεπιστημιακές μονάδες: 9,5

στη Μυτιλήνη, 8,5% στην Κομοτηνή και 6% στο Ρέθυμνο. Όσον αφορά στην κατανομή του κόστους των μετακινήσεων, ως ποσοστού του συνόλου των δαπανών της στην περιοχή, μεταξύ των ομάδων της πανεπιστημιακής κοινότητας, αυτό είναι ιδιαίτερα υψηλό για τους διδάσκοντες (12%), υψηλό για τους φοιτητές (7%) -το ποσοστό αυτό είναι κατά πολύ υψηλότερο, αν ληφθούν υπόψη και αυτοί οι οποίοι εμφανίζονται μόνο στις εξετάσεις- ενώ είναι τελείως αμελητέο για τους διοικητικούς.

12. Η συμμετοχή του πανεπιστημίου στην απασχόληση της περιοχής είναι πολύ περιορισμένη (0,2% της συνολικής απασχόλησης του νομού Λέσβου, 0,5% του νομού Κομοτηνής και 2,3% του νομού Ρεθύμνης). Παρ' όλα αυτά, ως απόλυτα μεγέθη δεν είναι αμελητέα, και με κάποια έννοια μπορεί να ειπωθεί ότι υπάρχει η δυνατότητα εξυπηρέτησης πελατειακών σχέσεων, κυρίως μέσω των προσλήψεων διοικητικού προσωπικού, αλλά όχι μόνο, μια και οι πιέσεις της «τοπικής κοινωνίας» για προσλήψεις ατόμων από την περιοχή -ακόμη και σε θέσεις διδασκόντων- είναι συχνά αποτελεσματικές.

Το πανεπιστήμιο ως πηγή απασχόλησης επιδρά κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών. Η έμμεση απασχόληση, όμως, που δημιουργείται, με κανένα τρόπο δεν περιορίζεται εκεί.

13. Το βασικό αποτέλεσμα από τη λειτουργία του πανεπιστημίου στην τοπική οικονομία προέρχεται από τις δαπάνες

του κράτους στην περιοχή (για αγορά ακινήτων, λειτουργικές δαπάνες του πανεπιστημίου, μισθούς κ.λπ.), όπως επίσης και από τις δαπάνες των φοιτητών που αθροιστικά καλύπτουν το 90% περίπου των δαπανών του πανεπιστημίου και της πανεπιστημιακής κοινότητας στην περιοχή. Συγκεκριμένα, στη Μυτιλήνη, οι δαπάνες του πανεπιστημίου αποτελούσαν το 49% του συνόλου των δαπανών του και της πανεπιστημιακής κοινότητας, των φοιτητών το 40%, των διδασκόντων το 7% και των διοικητικών το 5%. Τα αντίστοιχα ποσοστά για την Κομοτηνή ήταν 46%, 47%, 1% και 7% και για το Ρέθυμνο 50%, 41%, 7% και 3%.

Ιγ. Χαρακτηριστικά της πανεπιστημιακής κοινότητας

Όλο το ακαδημαϊκό προσωπικό, σχεδόν όλοι οι φοιτητές (92%) και ένα πολύ σημαντικό τμήμα (71%) του διοικητικού προσωπικού είναι μετανάστες στην περιοχή,⁴ με την έννοια ότι δεν ζούσαν εκεί όπου είναι εγκατεστημένο το πανεπιστήμιο τα τελευταία πέντε χρόνια πριν εγγραφούν ως φοιτητές ή πριν προσληφθούν σ' αυτό. Τα ποσοστά αυτά είναι κατ'άι χαμηλότερα, αν δεν θεωρηθούν μετανάστες και άτομα που κατοικούσαν σε νομούς γειτονικούς με αυτούς όπου λειτουργεί το πανεπιστήμιο. Όσον αφορά στο διοικητικό προσωπικό, το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών τείνει να βρίσκεται στις υψηλότερες θέσεις στη διοικητική ιεραρχία.

Σχεδόν όλοι οι διοικητικοί μένουν στην περιοχή με τις οικογένειές τους (94%): το αντίστοιχο ποσοστό για τους διδάσκοντες είναι πολύ χαμηλότερο (20%) και για τους φοιτητές ακόμη χαμηλότερο (8,5%).

Η συντριπτική πλειονότητα των διοικητικών υπαλλήλων μένει στην περιοχή καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου (94%), ενώ το υπόλοιπο μικρό ποσοστό μόνο εννέα μήνες. Η μεγάλη πλειονότητα (72%) των φοιτητών που απάντησε στα ερωτηματολόγια (δεν προσμετρώνται αυτοί που βρίσκονται στην περιοχή μόνο τις περιόδους των εξετάσεων και οι οποίοι αποτελούν το 25-60% του συνόλου, ανάλογα με την πανεπιστημιακή μονάδα) παραμένει στην περιοχή καθ' όλη τη διάρκεια της ακαδημαϊκής περιόδου⁵, ενώ ένα επιπλέον ποσοστό 10% παραμένει καθ' όλη τη διάρκεια του έτους (δηλαδή το 82% μένει πάνω από εννέα μήνες στην περιοχή). Τέλος, πάνω από τους μισούς διδάσκοντες (53%) μένουν στην περιοχή δύο μόλις μήνες το χρόνο. Σε άλλες χώρες, το ποσοστό τόσο των φοιτητών όσο και του προσωπικού, που μένει μόνιμα στην περιοχή είναι πολύ πιο υψηλό (π.χ. στο πανεπιστήμιο του St. Cloud στις Η.Π.Α. το 83% των δι-

δασκόντων και διοικητικών υπαλλήλων, Lange, 1980: 15).

Υπάρχει ένας τεράστιος αριθμός μετακινήσεων από την περιοχή. Αναλυτικότερα, ο αριθμός των μετακινούμενων είναι εξαιρετικά υψηλός για τους διδάσκοντες (το 54% μετακινείται από 20-40 φορές το χρόνο από την περιοχή). Είναι πολύ υψηλός για τους φοιτητές (το 56% μετακινείται πάνω από έξι φορές το χρόνο από την περιοχή). Είναι τελείως αμελητέος για τους διοικητικούς υπαλλήλους (το 81% δε μετακινείται καθόλου από την περιοχή, ενώ ένα ποσοστό μόλις 13% μετακινείται από 1-5 φορές ετησίως). Οι μετακινήσεις αυτές στις περισσότερες περιπτώσεις –και σίγουρα σε όλες τις περιπτώσεις των νησιών– σημαίνουν τεράστιο κόστος σε χρόνο και σε χρήμα. Ακόμη, υπάρχουν και περιπτώσεις εξαιρετικά πολύπλοκων, χρονοβόρων και δαπανηρών μετακινήσεων.⁶

Τα υψηλά αυτά ποσοστά των μετακινήσεων βρίσκονται σε πλήρη αντίθεση με τα συμπεράσματα παρόμοιων ερευνών σε άλλες χώρες, όπου οι φοιτητές, οι διδάσκοντες και οι διοικητικοί ζουν στην άμεση περιοχή (Fink, 1980). Η διαφοροποίηση αυτή θα πρέπει να αποδοθεί στον διαφορετικό τρόπο που λειτουργεί η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα (κυρίως στο ότι οι φοιτητές δεν παρακολουθούν συστηματικά τις παραδόσεις).

Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι τα υψηλά ποσοστά μετακινήσεων που παρουσιάζονται –και κυρίως οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των τριών ομάδων της πανεπιστημιακής κοινότητας– οφείλονται αφενός στον τρόπο ζωής των φοιτητών και αφετέρου στο γεγονός ότι –όπως έδειξε και μια μελέτη για την επαρχία Λαγκαδά, Λαμπριανίδης, 1987– όσο περισσότερα τυπικά προσόντα έχει κάποιος, τόσο περισσότερο τείνει να αργήσει να μείνει σε κάποιο μικρό οικισμό. Έτσι, δεν αποτελεί αξιοπερίεργο γεγονός ότι τόσο οι διδάσκοντες όσο και οι φοιτητές προτιμούν να μετακινούνται –συχνά και κάθε εβδομάδα– από την περιοχή όπου διαμένουν, κυρίως από την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, προς την περιοχή όπου είναι το πανεπιστήμιο, παρ' όλο το υψηλό κόστος (σε χρόνο και σε χρήμα) που συνεπάγεται μια τέτοια μετακίνηση. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί με την έλξη που ασκούν αυτές οι δύο μεγάλες πόλεις (ή η πόλη του μετακινούμενου) και με την παράλληλη απώθηση που ασκούν οι κλειστές επαρχιακές κοινωνίες των πόλεων όπου βρίσκονται τα περιφερειακά πανεπιστήμια. Είναι ίσως χαρακτηριστικό αυτής της απώθησης ότι οι φοιτητές της πανεπιστημιακής μονάδας της Μυτιλήνης, όταν τους ζητήθηκε να σχεδιάσουν το νοητικό χάρτη της πόλης της Μυτιλήνης, αισθανόμενοι να πνίγονται εκεί, τόνισαν κυρίως τα σημεία φυ-

γής από την πόλη-νησί, δηλαδή το λιμάνι και το αεροδρόμιο.

Το υψηλό ποσοστό μετακινήσεων οφείλεται επίσης στη χαμηλή ποιότητα διαβίωσης στις μικρές πόλεις, όπου βρίσκονται αυτά τα πανεπιστήμια: εκεί δεν υπάρχουν δυνατότητες ικανοποιητικής εκπαίδευσης των παιδιών (τόσο οι διοικητικοί όσο –κυρίως– οι διδάσκοντες, όταν έχουν παιδιά σχολικής ηλικίας, τείνουν λιγότερο να εγκαθίστανται με τις οικογένειές τους στην περιοχή), υπάρχει έλλειψη οποιασδήποτε αξιολογής πολιτιστικής δραστηριότητας κ.λπ. Είναι αυτή η χαμηλή ποιότητα διαβίωσης που κάνει τέτοιες περιοχές απωθητικές σε άτομα με προσδοκίες, που ξεπερνούν αυτές του μέσου όρου, δηλαδή σε άτομα που τείνουν να κατέχουν τις σχετικά υψηλότερες και επιτελικές θέσεις στην αγορά εργασίας. Η αδυναμία να προσελκυστούν σε τέτοιες περιοχές –ή να παραμείνουν εκεί– τέτοια άτομα, συντελεί στην παραπέρα υποβάθμιση της ποιότητας ζωής ή τουλάχιστον δεν επιτρέπει την αναβάθμισή της. Στη συνέχεια, αυτή η έλλειψη μιας «κρίσιμης μάζας» φοιτητών και διδασκόντων απωθεί άλλους, που πιθανό να σκέπτονταν να εγκατασταθούν στην περιοχή. Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πώς μπορεί να δημιουργηθεί αυτή η «κρίσιμη μάζα» πρόκειται, δηλαδή, για κλασική περίπτωση φαύλου κύκλου.

Μερικές από τις πόλεις όπου εγκαταστάθηκαν μονάδες των περιφερειακών πανεπιστημίων είναι τουριστικές περιοχές (π.χ. στην περίπτωση της μελέτης αυτής η Μυτιλήνη και το Ρέθυμνο αλλά και άλλες, όπως η Ρόδος και η Κέρκυρα). Ακόμη όμως και αυτές καταφέρνουν να είναι ελκυστικές μόνο στην τουριστική περίοδο, δηλαδή το καλοκαίρι, που το πανεπιστήμιο είναι κλειστό· ενώ, όλη την υπόλοιπη περίοδο, είναι λίγο-πολύ όπως οι υπόλοιπες μικρές επαρχιακές πόλεις.

Όσον αφορά στο γεγονός ότι οι διοικητικοί –ακόμη και οι υψηλά ιστάμενοι στην ιεραρχία– δεν παρουσιάζουν μεγάλα ποσοστά μετακινήσεων, αυτό δεν αποτελεί επιλογή αλλά ανάγκη. Οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στη φύση της δουλειάς τους, στο ότι, δηλαδή, απαιτείται καθημερινά η φυσική παρουσία τους.

Τέλος, ο βασικός λόγος των μετακινήσεων των διδασκόντων είναι ότι οι δυνατότητες που υπάρχουν για δεύτερη απασχόλησή τους (σε ερευνητικά κέντρα, μελετητικά γραφεία, δικηγορικά γραφεία, κλινικές, «κολέγια» κ.λπ.) –γεγονός που αποτελεί καθοριστικό στοιχείο για τη συμπλήρωση του μισθού τους– είναι πολύ πιο περιορισμένες στις μικρές αυτές επαρχιακές πόλεις, σε σχέση με την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, όπου κατοικούσαν στη συντριπτική τους πλειονότητα πριν προσληφθούν στο πανεπιστήμιο

και προς τις οποίες κατεξοχήν μετακινούνται οι διδάσκοντες στα περιφερειακά πανεπιστήμια.

18. Καταναλωτικά πρότυπα της πανεπιστημιακής κοινότητας

Τα καταναλωτικά πρότυπα των φοιτητών, των διδασκόντων και του διοικητικού προσωπικού—όπως προκύπτουν από τα ερωτηματολόγια— παρουσιάζουν αισθητές αποκλίσεις από αυτά τα μέσης οικογένειας στην Ελλάδα, σε παρόμοιες κατά κάποιο τρόπο συνθήκες, δηλαδή σε αστικές περιοχές εκτός των Αθηνών και της Θεσσαλονίκης.

Συγκεκριμένα, και οι τρεις ομάδες της πανεπιστημιακής κοινότητας τείνουν να ξοδεύουν υψηλότερα ποσοστά των συνολικών δαπανών τους σε ενοίκιο κατοικίας, αναψυχή, λογαριασμούς τηλεφώνου, λοιπές δαπάνες κατοικίας (θέρμανση κ.λπ.), βιβλία και μετακινήσεις. Και οι τρεις ομάδες τείνουν να ξοδεύουν μικρότερα ποσοστά των συνολικών δαπανών τους για τροφή, ένδυση-υπόδηση, διαρκή καταναλωτικά αγαθά (επίπλωση, ηλεκτρικές συσκευές κ.λπ.), εκπαίδευση, ιατρική περίθαλψη, αγορά-συντήρηση αυτοκινήτων και καπνό.

Αυτό οφείλεται, κυρίως, στο γεγονός ότι οι διδάσκοντες και—σε μικρότερο βαθμό— οι φοιτητές, πραγματοποιούν το μεγαλύτερο μέρος των αγορών τους εκτός της περιοχής, μια και ζουν στην περιοχή πολύ λίγο στη διάρκεια του χρόνου, και μάλιστα για μικρά διαστήματα. Εξάλλου—με ελάχιστες εξαιρέσεις—δεν ζουν στην περιοχή με τις οικογένειές τους. Επίσης, ένα πολύ σημαντικό ποσοστό των φοιτητών τρώει στη φοιτητική λέσχη, όπου τα γεύματα είναι δωρεάν. Επιπλέον, όσον αφορά στην κατοικία, μόνο το 12,3% των φοιτητών, των διοικητικών και των διδασκόντων ζει σε ιδιόκτητη κατοικία, ενώ ο μέσος όρος για τις αστικές περιοχές της χώρας είναι πολύ υψηλότερος (70,9%). Τέλος, ένα σημαντικό ποσοστό των φοιτητών (16%) ζει σε εστίες σχεδόν δωρεάν. Έτσι, τα καταναλωτικά πρότυπα της πανεπιστημιακής κοινότητας δεν θα μπορούσαν να προσομοιάζουν με αυτά μιας τυπικής οικογένειας, που ζει σε αστική περιοχή. Τα καταναλωτικά πρότυπα του διοικητικού προσωπικού είναι πιο κοντά σ' αυτά του μέσου όρου των οικογενειών στα παραπάνω αστικά κέντρα της χώρας.

Τα καταναλωτικά πρότυπα της πανεπιστημιακής κοινότητας, σε δύο από τις τρεις πόλεις που εξετάστηκαν—στο Ρέθυμνο και στην Κομοτηνή— πρέπει να επηρεάζουν το συνολικό καταναλωτικό πρότυπο των περιοχών τους, εξαιτίας του σχετικά υψηλού ποσοστού των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας, στο σύνολο

του πληθυσμού της αντίστοιχης περιοχής (μεγαλύτερο από 21% και από 11% αντίστοιχα).

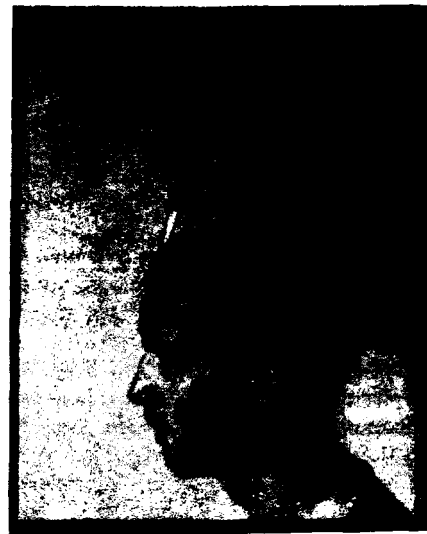
19. Επισκέπτες σε μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας

Υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός επισκεπτών και στις τρεις περιοχές, εξαιτίας της ύπαρξης των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας.

μακής κοινότητας. Οι επισκέπτες αυτοί δίνουν μια σημαντική ώθηση στην τοπική οικονομία. Οι δαπάνες των επισκεπτών στην περιοχή αποτελούν, κατά μέσο όρο, το 1,7% του συνόλου των χρημάτων που ξοδεύονται σε κάθε περιοχή από την πανεπιστημιακή κοινότητα. Από τα ερωτηματολόγια προέκυψε ότι κάθε φοιτητής δέχεται κατά μέσο όρο 2,7 επισκέψεις το χρόνο, με μέση παραμονή κάθε επισκέπτη 4,4 ημέρες⁷ οι αντίστοιχοι αριθμοί για τους διοικητικούς ήταν 2,6 και 5,1 και για τους διδασκόντες 2,5 και 4,7.

Σε άλλες χώρες, η περιοχή όπου είναι το πανεπιστήμιο, δέχεται επισκέπτες και εξαιτίας της ύπαρξης πανεπιστημιακής υποδομής (π.χ. πανεπιστημιακό νοσοκομείο—ο Rosen et al, 1985: vii, τονίζουν την τεράστια σημασία του πανεπιστημίου Wisconsin-Madison για την περιοχή) καθώς και εξαιτίας της διοργάνωσης διαφόρων εκδηλώσεων από το ίδιο το πανεπιστήμιο: συνεδρίων, αθλητικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων και θερινών σχολείων (Ziegler, 1978 Polzin et al, 1988-Edwards, 1987 και Rosen et al, 1985). Ο Edwards, 1987, υποστηρίζει ότι στην περίπτωση του πανεπιστημίου St. Cloud, οι αθλητικές εκδηλώσεις και τα θερινά σχολεία προσελκύουν πολύ κόσμο και, κατά συνέπεια, έχουν σημαντικές οικονομικές επιπτώσεις στην περιοχή. Οι Rosen et al, (1985), υπολόγισαν ότι οι επισκέπτες αφήνουν στην περιοχή το 25,8% των συνολικών δαπανών του πανεπιστημίου και της πανεπιστημιακής κοινότητας.

Στην Ελλάδα, η σημασία των πανεπιστημιακών νοσοκομείων (Ιωαννίνων, Πατρών, Ηρακλείου και Αλεξανδρούπολης) είναι τεράστια: προσελκύουν ασθενείς όχι μόνο από το νομό αλλά από μια πολύ ευρύτερη περιοχή. Ασθενείς, που συχνά θα κατέληγαν στην Αθήνα ή τη Θεσσαλονίκη.

19. Στάθμιση της βαρύτητας του πανεπιστημίου στην τοπική οικονομία

Για την—κατά προσέγγιση έστω—στάθμιση του οικονομικού αποτελέσματος του πανεπιστημίου στην τοπική οικονομία, γίνονται στη συνέχεια δυο συγκρίσεις των δαπανών του πανεπιστημίου και της πανεπιστημιακής κοινότητας με το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων (Π.Δ.Ε.) του αντίστοιχου νομού και με την ιδιωτική κατανάλωση της αντίστοιχης πόλης.

1. Οι τρέχουσες δαπάνες του πανεπιστημίου (πλην αμοιβών) και οι δαπάνες των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας στην περιοχή αποτελούν ένα σημαντικό ποσοστό των δαπανών του Π.Δ.Ε. (στοιχεία για σύνολο νομού) στην περιοχή. Δηλαδή, 14-14,6% στη Μυτιλήνη, 59,2-60,5% στο Ρέθυμνο και 84,1-87,7% στην Κομοτηνή.

Θα πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί ότι είναι δυνατό ένα μεγάλο μέρος του Π.Δ.Ε. στην πραγματικότητα να μη δαπανάται στην περιοχή αλλά κάπου αλλού (π.χ. για αγορά μηχανημάτων από την Αθήνα ή και από το εξωτερικό).

2. Η ιδιωτική κατανάλωση των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας και των οικογενειών τους, στην κάθε μια από τις τρεις πόλεις, αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα της συνολικής ιδιωτικής κατανάλωσης στην αντίστοιχη πόλη.

Επειδή, όμως, η ΕΣΥΕ δεν δίνει το σύνολο της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά πόλη, χρησιμοποιήθηκε ο μέσος όρος της ιδιωτικής κατανάλωσης ανά οικογένεια στις αστικές περιοχές της χώρας, πλην Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Αυτό, βέβαια, αποτελεί μια εξαιρετικά μεγάλη σχηματοποίηση, μια και ισοπεδώνει τις σημαντικότερες διαφοροποιήσεις που υπάρχουν μεταξύ πόλεων (π.χ. πόλεις που είναι κέντρα τουριστικών περιοχών – πόλεις που είναι διοικητικά κέντρα αγροτικών περιοχών).

Η ιδιωτική κατανάλωση ανά οικογένεια στις λοιπές αστικές περιοχές για το 1987/88, την τελευταία, δηλαδή, χρονιά που υπάρχουν δημοσιευμένα στοιχεία της ΕΣΥΕ, ήταν 165.037 δρχ. το μήνα ανά οικογένεια. Με μέσο όρο 3,18 ατόμων ανά νοικοκυριό, η κατανάλωση ήταν ανά άτομο 51.898 δρχ. το μήνα και 622.776 δρχ. το χρόνο. Σε σταθερές τιμές 1970, η ιδιωτική κατανάλωση ανά άτομο ήταν 52.327 δρχ. το χρόνο.

Ο πληθυσμός των αντίστοιχων πόλεων το 1990 ήταν: της Μυτιλήνης 25.545 [δηλαδή πληθυσμός 1981 24.991 + 61,5 άτομο/έτος (ρυθμός αύξησης πληθυσμού 1971-81)×9=25.545], της Κομοτηνής 42.230 (37.487+527×9) και του Ρεθύμνου 20.728 (18.190+282×9).

Η συνολική ετήσια ιδιωτική κατανάλωση το 1990 ήταν (τιμές 1970, σε χιλ. δρχ.):

Μυτιλήνη $52.327 \times 25.545 = 1.336.693$
Κομοτηνή $52.327 \times 42.230 = 2.209.769$
Ρέθυμνο $52.327 \times 20.728 = 1.084.634$

Η τιμή συνολικής ιδιωτικής κατανάλωσης, που εκτιμήθηκε παραπάνω για κάθε μια από τις τρεις πόλεις, μπορεί στη συνέχεια να διορθωθεί με βάση το ποσοστό του νομού όπου ανήκει η πόλη ως προς το μέσο όρο του Α.Ε.Π. της χώρας (στοιχεία ΕΣΥΕ, 1988), ήτοι:

Μυτιλήνη $1.336.693 \times 0,7077 = 945.978$
Κομοτηνή $2.209.769 \times 0,6357 = 1.404.750$
Ρέθυμνο $1.084.634 \times 0,8971 = 973.025$

Διαπιστώνεται, δηλαδή, ότι η ιδιωτική κατανάλωση των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας ήταν ιδιαίτερα σημαντική κυρίως για την πόλη του Ρεθύμνου, (πίνακας 1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Η συνολική ετήσια ιδιωτική κατανάλωση των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας, των οικογενειών τους και των επισκεπτών τους στην περιοχή,⁸ ως ποσοστό (%) της συνολικής ιδιωτικής κατανάλωσης, 1990.

Πόλη	Υπόθεση ελάχιστων εξόδων στην περιοχή α.α. %	Υπόθεση μέγιστων εξόδων στην περιοχή α.α. %		
Μυτιλήνη	14.857	1,6	15.865	1,7
Κομοτηνή	82.867	5,6	88.512	6,3
Ρέθυμνο	117.297	12,1	120.980	12,4

Σε α.α. τιμές 1970, σε χιλ. δρχ. και ως ποσοστό (%) της συνολικής ιδιωτικής κατανάλωσης.

Ιζ. Διαφορές μεταξύ των τριών πανεπιστημιακών μονάδων

Υπάρχουν πολύ σημαντικές διαφορές μεταξύ των περιφερειακών πανεπιστημίων: κάποια από αυτά κατάφεραν να αναπτυχθούν (π.χ. Πάτρας, Κρήτης – Ηράκλειο και Ιωαννίνων), ενώ άλλα καρκινобоτούν (π.χ. Δ.Π.Θ.).

Ένα πανεπιστήμιο, που δεν καταφέρει να έλξει και να συγκρατήσει, σε μόνιμη βάση, το διδακτικό προσωπικό και τους φοιτητές του, δεν πρόκειται να αναπτυχθεί. Μπορεί, βέβαια, να φυτοζωεί για χρόνια αλλά δεν συμβάλλει στην ανάπτυξη της πόλης που το φιλοξενεί και πολύ περισσότερο της ανώτατης παιδείας.

Αντίθετα, όπως έχει δείξει ως ένα βαθμό η περίπτωση του Π.Κ. (κυρίως όσον αφορά στο Ηράκλειο), όταν ένα αξιόλογο επιστημονικό δυναμικό στελεχώσει κάποιο περιφερειακό πανεπιστήμιο και όταν η τοπική κοινωνία το «αγκαλιάσει», τότε το επιστημονικό δυναμικό ευκολότερα αποφασίζει να κατοικήσει μόνιμα στην επαρχιακή πόλη και να συνδέσει την τύχη του με το πανεπιστήμιο και βέβαια, και οι φοιτητές τείνουν να μένουν περισσότερο. Ένα τέτοιο περιφερειακό πανεπιστήμιο μπορεί να καταφέρει να σπάσει το φαύλο κύκλο της υπανάπτυξης του. Έτσι, όχι μόνο είναι μεγαλύτερες οι επιπτώσεις του στην τοπική κοινωνία, σε σχέση με αντίστοιχες σε μέγεθος περιπτώσεις, αλλά –ακόμη περισσότερο– δημιουργούνται και νέες σχολές, γεγονός που συντελεί στην αύξηση του αριθμού των φοιτητών, διοικητικών, διδασκόντων, άρα και της οικονομικής επίδρασης του πανεπιστημίου στην περιοχή.

Η σύγκριση μεταξύ των τριών πανεπιστημιακών μονάδων, που εξετάστηκαν στη μελέτη αυτή, είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Τα δείγματα είναι εξαιρετικά μικρά για

τέτοιου είδους συγκρίσεις και οι παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν τις διαφορές μεταξύ των τριών πανεπιστημιακών μονάδων είναι πάρα πολλοί. Για παράδειγμα: α) Η παραμονή των φοιτητών στην περιοχή εξαρτάται, κυρίως, από τη φύση των τημάτων (αν έχουν, δηλαδή, εργαστήρια ή όχι και αν απαιτούν υποχρεωτικές παρουσίες ή όχι) καθώς επίσης και από την ποιότητα της ζωής στην περιοχή. β) Η κατανάλωση των φοιτητών και των διδασκόντων στην περιοχή (π.χ. για ένδυση – υπόδηση και διαρκή καταναλωτικά αγαθά) δεν εξαρτάται μόνο από τη διάρκεια παραμονής τους στην περιοχή αλλά και από το επίπεδο αυτής της αγοράς σε σχέση με την αγορά της περιοχής όπου διαμένουν μόνιμα. γ) Η παραμονή των διδασκόντων εξαρτάται επίσης από τις επαγγελματικές δυνατότητες που τους προσφέρονται για συμπληρωματική απασχόληση των ιδίων και των συζύγων τους.

Σε γενικές γραμμές, θα μπορούσε να ειπωθεί –με αρκετές επιφυλάξεις βέβαια– ότι η μονάδα του Ρεθύμνου φαίνεται να έχει τα περισσότερα οικονομικά αποτελέσματα στην περιοχή της, ενώ της Κομοτηνής τα λιγότερα. Συγκεκριμένα: α) Η μονάδα του Ρεθύμνου είναι αυτή που συγκρατεί περισσότερο τους φοιτητές και τους διδασκόντες στην περιοχή, ενώ της Κομοτηνής λιγότερο (π.χ. στο Ρέθυμνο, το ποσοστό των φοιτητών που εμφανίζεται μόνο κατά την περίοδο των εξετάσεων είναι 25,5-30,3%, στη Μυτιλήνη το αντίστοιχο ποσοστό είναι 25,1-35,4% και στην Κομοτηνή το 50,8-59%). β) Στο Ρέθυμνο, το 25% του συνόλου του δείγματος των φοιτητών, διδασκόντων και διοικητικών προέρχεται από το νομό και τους γύρω νομούς, ενώ στη Μυτιλήνη το 6,3% και στην Κομοτηνή το 19,3%. γ) Στο Ρέθυμνο διαμένει όλο το χρόνο το 18,8% των φοιτητών και το 25% των διδασκόντων, ενώ στη Μυτιλήνη το 7,9% και το 27,2% και στην Κομοτηνή το 8,7% και κανένας αντίστοιχα. δ) Σε απόλυτα μέγεθος, όσον αφορά στην κατανάλωση των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας και τις δαπάνες του πανεπιστημίου στην περιοχή, είναι σημαντικότερη η μονάδα του Ρεθύμνου, έπειτα η μονάδα της Κομοτηνής και τελευταία είναι αυτή της Μυτιλήνης. ε) Οι δαπάνες των επισκεπτών ανά ερωτώμενο στην περιοχή είναι πολύ υψηλές για το Ρέθυμνο, που είναι και τουριστική περιοχή και πολύ χαμηλές για την Κομοτηνή. στ) Τα ενοίκια που πληρώνονται για κατοικία από τους φοιτητές και τους διδασκόντες είναι υψηλά στο Ρέθυμνο και τη Μυτιλήνη και χαμηλά στην Κομοτηνή. ζ) Τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας στο Ρέθυμνο αποτελούν πολύ υψηλό ποσοστό του πληθυσμού της πόλης (20,8%) ενώ στην Κομοτηνή χαμηλότερο (10,4%) και στη Μυτιλήνη ελάχιστο (1,8%). η) Η

ιδιωτική κατανάλωση των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας, των οικογενειών τους και των επισκεπτών τους στο Ρέθυμνο αποτελεί το 12-12,4% της συνολικής ιδιωτικής κατανάλωσης του πληθυσμού, στην Κομοτηνή το 5,9-6,3% και στη Μυτιλήνη το 1,6-1,7%.

II. Αντί συμπεράσματος: το κόστος της ίδρυσης περιφερειακών πανεπιστημίων για την κοινωνία είναι αναντίστοιχα υψηλό προς το όφελος που δημιουργείται στην τοπική οικονομία

Θα πρέπει να ειπωθεί προκαταβολικά ότι οι απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα που έθεσε η μελέτη αυτή παραμένουν, σε σημαντικό βαθμό, ατεκμηρίωτες. Η μελέτη αυτή, λοιπόν, πρέπει να ιδωθεί περισσότερο ως εγχείρημα που αποσαφηνίζει το πεδίο έρευνας μάλλον παρά προτείνει σταθερές ερμηνείες.

Η μελέτη αυτή αποτελεί μια προσπάθεια αξιολόγησης της μέχρι σήμερα λειτουργίας του θεσμού των περιφερειακών πανεπιστημίων στην Ελλάδα και όχι μια συνολική αξιολόγηση του θεσμού. Ίσως δεν έχει πολύ νόημα να μιλήσει κανείς αφηρημένα (in abstracto) για τις επιπτώσεις των περιφερειακών πανεπιστημίων, μια που αυτές καθορίζονται από τις συγκεκριμένες συνθήκες: από το μέγεθος του πανεπιστημίου σε σχέση με το πληθυσμιακό μέγεθος της περιοχής εγκατάστασής του, το ύψος της χρηματοδότησης του πανεπιστημίου ως ποσοστού των οικονομικών μεγεθών της περιοχής κ.λπ.

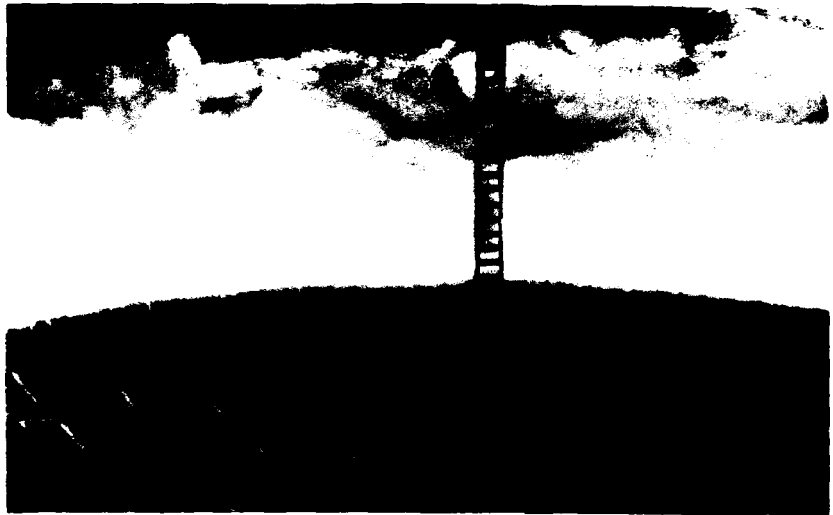
Η αποτελεσματικότητα της ίδρυσης περιφερειακών πανεπιστημίων, ως μέσων περιφερειακής πολιτικής, θα μπορούσε να ελεγχθεί σε τρία τουλάχιστον επίπεδα:

1. Κατά πόσο η δημιουργία των περιφερειακών πανεπιστημίων –και κυρίως με τον τρόπο που πραγματοποιήθηκε– βοήθησε στην αναβάθμιση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι κάτι τέτοιο δεν συνέβη – κάθε άλλο μάλιστα.

2. Κατά πόσο η δημιουργία των περιφερειακών πανεπιστημίων αύξησε την κοινωνική δικαιοσύνη στο χώρο, όσον αφορά στη δικαιότερη κατανομή των ευκαιριών που παρέχονται για την πρόσβαση των νέων των διαφόρων περιοχών στη φοίτηση στο πανεπιστήμιο.

Η πολιτική, που υπονοείται ότι στοχεύει στην υποβοήθηση των γόνων μη προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων να αποκτήσουν πανεπιστημιακή εκπαίδευση με τη μεταφορά πανεπιστημίων στις περιοχές όπου ζουν, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι ίσως τελικά λειτουργεί με τον ακριβώς αντίστροφο τρόπο. Οι φοι-

τητές, δηλαδή, που προέρχονται από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα, τείνουν να φοιτούν σε μη προνομιούχα πανεπιστήμια (βλ. περιφερειακά). Η πολιτική της κοινωνικής δικαιοσύνης στο χώρο, με την παροχή ίσων ευκαιριών σε όλες τις περιοχές, φαίνεται ότι όχι μόνο δεν μειώνει τις κοινωνικές ανισότητες, ως προς την πρόσβαση στην εκπαίδευση, αλλά πιθανόν και να τις εντείνει.

3. Κατά πόσο η δημιουργία των περιφερειακών πανεπιστημίων συνετέλεσε στη δημιουργία των προϋποθέσεων για την ανάπτυξη των περιοχών όπου εγκαταστάθηκαν:

α) μέσω της υποδομής που δημιουργήσαν (π.χ. πανεπιστημιακά νοσοκομεία – Ιωαννίνων, Πατρών και Κρήτης– ερευνητικά κέντρα – Κρήτη),

β) μέσω της αύξησης της ενεργού ζήτησης στην περιοχή εγκατάστασής τους,

γ) μέσω της συμβολής στη συγκράτηση του υπάρχοντος πληθυσμού και στην ανάσχεση της ερήμωσης ή ακόμη και στην έλξη πληθυσμού σ' αυτές τις περιοχές, γεγονός που –εκτός των άλλων– συμβάλλει, με τη σειρά του, στην αμυντική θωράκισή τους (όπως το Δ.Π.Θ., το Π.Α. και το παρόν του Α.Π.Θ. στη Φλώρινα),

δ) μέσω της αναβάθμισης του ανθρώπινου δυναμικού που ζει στην περιοχή,

ε) μέσω της πολιτισμικής αναβάθμισης των περιοχών.

Το ζήτημα αν η δημιουργία των περιφερειακών πανεπιστημίων βοήθησε στην ανάπτυξη των περιοχών, όπου λειτουργήσαν, αποτέλεσε και το καθ' εαυτό αντικείμενο της μελέτης αυτής.

Η μελέτη έδειξε ότι το πανεπιστήμιο αποτελεί μια από τις κύριες πηγές εισοδήματος και ένα βασικό καταναλωτή για την τοπική οικονομία. Υπάρχει μια αναμφίβολη συμβολή του στην αύξηση της ενεργού ζήτησης στην περιοχή.

Οι άμεσες επιπτώσεις στην τοπική οικονομία επικεντρώνονται στον τομέα των

υπηρεσιών (ενοίκια κατοικιών, εστιατόρια, μπαρ, σούπερ μάρκετ κ.λπ.). Το βασικό αποτέλεσμα από τη λειτουργία του πανεπιστημίου στην τοπική οικονομία προέρχεται από τις δαπάνες του κράτους στην περιοχή (για αγορά ακινήτων, λειτουργικές δαπάνες του πανεπιστημίου, μισθούς κ.λπ.), όπως επίσης και από τις δαπάνες των φοιτητών που αθροιστικά καλύπτουν το 90% περίπου των δαπανών του πανεπιστημίου και της πανεπιστημιακής κοινότητας στην περιοχή. Η εγκατάσταση πανεπιστημιακών μονάδων σε τουριστικές περιοχές, επειδή η λειτουργία του πανεπιστημίου συμπίπτει με τη νεκρή τουριστική περίοδο, αποτέλεσε σημαντικό συμπλήρωμα στην τουριστική βιομηχανία.

Εντούτοις, οι οικονομικές συνέπειες στην τοπική οικονομία από τη λειτουργία του πανεπιστημίου δεν είναι τόσο σημαντικές, όσο θα ανέμενε κανείς, με βάση τη διεθνή εμπειρία.⁹ Αυτό οφείλεται:

α) Στη μεγάλη κινητικότητα, τόσο των διδασκόντων όσο και των φοιτητών, καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Ως αποτέλεσμα αυτής της κινητικότητας, ένα σημαντικό ποσοστό του συνόλου των δαπανών τους οδηγείται έξω από την τοπική οικονομία. Η κινητικότητα αυτή είναι τόσο μεγαλύτερη όσο λιγότερο ικανοποιητική είναι η ποιότητα ζωής στην περιοχή, πράγμα που εξαρτάται, κυρίως, από το μέγεθος της πόλης και από την ύπαρξη ικανού αριθμού μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας.

β) Στην περιορισμένη τοπική αγορά, εξαιτίας της οποίας ένα σημαντικό μέρος των δαπανών του πανεπιστημίου (για όργανα, έπιπλα κ.λπ.), όπως επίσης και των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας και των οικογενειών τους που ζουν στην περιοχή (για συσκευές, ένδυση και διαρκή καταναλωτικά αγαθά) δεν πραγματοποιείται στην περιοχή.

γ) Στο ότι ένα μέρος των χρημάτων, που καταναλώνεται στην περιοχή από τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας, κερδίζεται στην περιοχή από την απασχόλησή τους σε δουλειά πέραν αυτής του πανεπιστημίου· άρα, δεν αποτελεί καθαρή εισροή στην περιοχή λόγω της λειτουργίας του πανεπιστημίου.

δ) Στο ότι η τοπική οικονομία πολύ σπάνια μπορεί να εκμεταλλευτεί τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που δημιουργούνται εξαιτίας της λειτουργίας μιας πανεπιστημιακής μονάδας στην περιοχή της (π.χ. είτε με την άμεση απασχόληση διδασκόντων ή φοιτητών είτε με την ανάθεση σ' αυτούς ερευνητικών προγραμμάτων από επιχειρήσεις ή φορείς του δημοσίου). Υπάρχουν διεθνώς πολλά επιτυχημένα παραδείγματα περιοχών που εκμεταλλεύτηκαν ακριβώς αυτή την ύπαρξη του πανεπιστημίου στην περιοχή τους. Ίσως η πιο επιτυχημένη περίπτωση είναι αυτή της Silicon Valley¹⁰ στις Η.Π.Α. (πανεπιστήμιο Stanford, πανεπιστημιούπολη του Palo Alto -San Francisco- Markusen, 1985). Η αδυναμία αυτή, βέβαια, χαρακτηρίζει ολόκληρη την ελληνική οικονομία, μόνο που είναι πιο έντονη στις μικρές πόλεις.

ε) Στον περιορισμένο ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης καθώς και στο ότι πολλές οικονομικές επιπτώσεις από τη λειτουργία του πανεπιστημίου αφορούν Ν.Π.Ι.Δ. και Ν.Π.Δ.Δ. Συγκεκριμένα, δεν υπάρχει όφελος, σε τοπικό επίπεδο, από την παρουσία του πανεπιστημίου στην περιοχή, που θα μπορούσε να προέλθει είτε από την εισπράξη τοπικών φόρων είτε από τις δαπάνες της πανεπιστημιακής κοινότητας για κάποιες υπηρεσίες (π.χ. για ηλεκτρισμό, μεταφορές και τηλεπικοινωνίες) είτε από την αύξηση των καταθέσεων στις τράπεζες, γιατί αυτά αφορούν Ν.Π.Ι.Δ. και Ν.Π.Δ.Δ. (Δ.Ε.Η., Ο.Τ.Ε., Ο.Α. κ.λπ.), που οι επιπτώσεις τους είναι σε κεντρικό επίπεδο. Μπορεί, βέβαια, να οδηγούν σε τοπική αύξηση της απασχόλησης -ασημαντή σε απόλυτους αριθμούς- σ' αυτούς τους οργανισμούς. Επίσης, δεν υπάρχει κόστος σε τοπικό επίπεδο από την παρουσία της πανεπιστημιακής κοινότητας (π.χ. λόγω των περισσότερων παιδιών σχολικής ηλικίας που πηγαίνουν στα σχολεία της περιοχής, γιατί αυτά επιβαρύνουν τον κρατικό προϋπολογισμό και όχι τους τοπικούς φορείς).

Η επίδραση του πανεπιστημίου στην

απασχόληση της περιοχής είναι πολύ περιορισμένη και αφορά κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών. Η έμμεση απασχόληση, όμως, που δημιουργείται, με κανέναν τρόπο δεν περιορίζεται εκεί.

Οι άμεσες δαπάνες του πανεπιστημίου, των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας και των οικογενειών τους, που ζουν στην περιοχή, κατευθύνονται σε διάφορους τομείς της οικονομίας, όπου, εξαιτίας των πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων, το συνολικό εισόδημα τείνει να βελτιωθεί. Στη μελέτη αυτή δεν εξετάστηκαν ούτε εκτιμήθηκαν τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα της λειτουργίας του πανεπιστημίου στην τοπική οικονομία και στην τοπική απασχόληση. Δεν έγινε, δηλαδή, μια εκτίμηση των συνολικών αποτελεσμάτων της λειτουργίας των τριών περιφερειακών πανεπιστημίων που εξετάστηκαν, στις τοπικές τους οικονομίες.

Όσον αφορά στη συμβολή των περιφερειακών πανεπιστημίων στην πολιτιστική ανάπτυξη των περιοχών, όπου εγκαταστάθηκαν, μπορεί να υποστηριχθεί ότι αυτή είναι αμφίβολη, τουλάχιστον όσον αφορά στην οργανωμένη παρέμβαση του πανεπιστημίου. Εκτός αν ως οργανωμένη παρέμβαση θεωρούνται κάποιες μεμονωμένες διαλέξεις πανεπιστημιακών δασκάλων προς το ευρύτερο κοινό της πόλης.

Υπάρχει, όμως, μια έμμεση (αυτόματη) παρέμβαση, λόγω της ύπαρξης των φοιτητών και των πανεπιστημιακών δασκάλων στην περιοχή, που εξαρτάται βέβαια από την ύπαρξη μιας «κρίσιμης μάζας» διδασκόντων και φοιτητών. Στις περιοχές όπου υπήρχαν αυτές οι συνθήκες, η έμμεση παρέμβαση του πανεπιστημίου ήταν καταλυτική. Εξάλλου, η ίδρυση πανεπιστημίου σε μια περιοχή έχει επιπτώσεις και στο συμβολικό επίπεδο, συμβάλλοντας σε κάποιο βαθμό στην ανάδειξη της πολιτισμικής και τοπικής της ταυτότητας (Neave, 1979: 19) και -ίσως αρκετά συχνά- στην απομυθοποίηση του πανεπιστημίου.

Συγκεκριμένα, όταν δεν υπάρχει το «κρίσιμο μέγεθος» από την άποψη του ανθρώπινου δυναμικού (διδάσκοντες, φοιτητές κ.λπ.), αυτοί ακριβώς που θα μπορούσαν να συντελέσουν στην πολιτιστική εξύψωση της περιοχής, αρνούνται να κατοικήσουν στην περιοχή και περιορίζονται στις απαραίτητες μόνο ημέρες παρουσίας τους. Αν επέλεγαν την παραμονή τους εκεί, είναι πολύ πιθανό να έχαναν τη δυνατότητα της παρακολούθησης των επιστημονικών εξελίξεων, της συμμετοχής τους σε επιστημονικά σεμινάρια κ.λπ., γεγονός που θα συντελούσε στην επιστημονική τους υποβάθμιση.

Τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας, κυρίως οι φοιτητές -που αποτελούν και αριθμητικά την πιο υπολογίσιμη ομάδα

της πανεπιστημιακής κοινότητας- αλλά και οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι συντελούν στη διαμόρφωση ενός διαφορετικού πολιτισμικού κλίματος στις περιοχές όπου υπάρχει πανεπιστήμιο.

Εξάλλου, το γεγονός ότι οι φοιτητές -και εν μέρει οι διδάσκοντες- προέρχονται από πολλές και διάφορες περιοχές της χώρας, συντελεί ως ένα βαθμό, στην αλλαγή της τοπικής πολιτισμικής φυσιογνωμίας. Μπολιάζουν, κατά κάποιο τρόπο, την περιοχή με τις πολιτισμικές τους ιδιομορφίες, λόγω τοπικής προέλευσης (αλλά και ταξικής θέσης), κυρίως όταν αποτελούν αξιόλογο ποσοστό του συνολικού πληθυσμού, συντελώντας έτσι στη δημιουργία πολιτισμικών ωσμώνσεων.

Η συμπεριφορά των κατοίκων της περιοχής προς το πανεπιστήμιο και την πανεπιστημιακή κοινότητα υπαγορεύεται συχνά από την αντίληψη ότι το πανεπιστήμιο αποτελεί κυρίως μια πρόσθετη πηγή εισοδήματος. Σ' αυτό οφείλεται το γεγονός ότι σχεδόν κάθε πόλη στην Ελλάδα, ανεξάρτητα από το πόσο μικρή είναι, προσπαθεί σκληρά να πείσει την εκάστοτε κυβέρνηση να εγκαταστήσει κάποια πανεπιστημιακή μονάδα στην περιοχή της.

Έτσι, δημιουργούνται συχνά εντάσεις στις σχέσεις της πανεπιστημιακής και της τοπικής κοινότητας, που σε ορισμένες περιπτώσεις καταλήγουν και σε ανοικτή σύγκρουση. Υπάρχουν πολλοί λόγοι για την πρόκληση εντάσεων:

- Η τοπική κοινωνία περιμένει συνήθως πάρα πολλά και πολύ γρήγορα (σε οικονομικούς όρους και όχι μόνο) από το πανεπιστήμιο. Βέβαια, υπάρχει ένα έντονο στοιχείο πραγματισμού στη συμπεριφορά των κατοίκων· για παράδειγμα, οι κάτοικοι του νομού Λέσβου ποτέ δεν θέλησαν το Π.Α., γιατί θεωρούσαν ότι αυτό θα σήμαινε παράλληλα -κάτι που τελικά συνέβη- την απομάκρυνση της παιδαγωγικής ακαδημίας, που μολονότι κατώτερη στην ιεραρχία της εκπαίδευσης, είχε όμως πολύ περισσότερους σπουδαστές.

- Οι ελεύθεροι επαγγελματίες της περιοχής (γιατροί, μηχανικοί, δικηγόροι κ.λπ.) φοβούνται ότι μπορεί να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό των πανεπιστημιακών.

- Το κόστος διαβίωσης αυξάνεται και γίνεται δυσκολότερη η εξυπηρέτηση των κατοίκων της περιοχής (π.χ. γίνεται πιο δύσκολο να βρουν κατοικία για να νοικιάσουν και, όταν τη βρουν, είναι ακριβότερη).

- Το πανεπιστήμιο γίνεται αφερέγγυο, λόγω της συνεχούς οικονομικής του δυσπραγίας (π.χ. στη Χίο οφείλει μεγάλα χρηματικά ποσά στα συμβεβλημένα εστιατόρια).

- Τέλος, ο τρόπος ζωής των φοιτητών δημιουργεί συχνά εντάσεις και, σε ορισμένες περιπτώσεις, προκαλεί τους κα-

τοίκους της περιοχής. Έτσι, σε κλειστές κοινωνίες, η αρχική τουλάχιστον περιόδος είναι γεμάτη συγχρούσεις της τοπικής κοινωνίας με τη φοιτητική κοινότητα (βλ. Ιωάννινα και Κομοτηνή). Ενώ, σε πιο ανεκτικές κοινωνίες –κυρίως σε περιοχές όπου προηγήθηκε τουριστική ανάπτυξη– δεν υπήρξαν τέτοιου είδους προβλήματα (βλ. Μυτιλήνη, Ρόδο και Ρέθυμνο).

Πρέπει, επίσης, να εκφραστούν κάποιες επιφυλάξεις αναφορικά με τα οφέλη που δημιούργησαν τα περιφερειακά πανεπιστήμια στις τοπικές οικονομίες των περιοχών, όπου είναι εγκατεστημένα, σε σχέση με το κόστος που προκαλείται στην ελληνική κοινωνία συνολικά.

Μια σειρά προβλημάτων που δημιουργούνται από τα περιφερειακά πανεπιστήμια, αφορούν όχι τόσο σε αυτή καθ' εαυτή τη δημιουργία τους όσο, κυρίως, τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόστηκε αυτή η πολιτική. Αφορούν, δηλαδή:

α) Στη διασπορά καθενός από τα περιφερειακά πανεπιστήμια σε πολλές πόλεις.

β) Στην τελείως απρογραμματίστη –κυρίως με μικροπολιτικά κριτήρια– ανάπτυξή τους. Έτσι, συχνά, η τοπική οικονομία δεν μπόρεσε ούτε να εκμεταλλευθεί την ξαφνική άνοδο της ζήτησης, λόγω της ύπαρξης του πανεπιστημίου, ούτε να ικανοποιήσει τις ανάγκες του πανεπιστημίου και της πανεπιστημιακής κοινότητας.

γ) Στην έλλειψη μιας αισθητά ευνοϊκότερης μεταχείρισης, από την πλευρά της πολιτείας, υπέρ των περιφερειακών πανεπιστημίων (positive discrimination), κάτι που αποτελούσε και προϋπόθεση για την ανάπτυξή τους, μια που έπρεπε να ξεπεραστούν τα τεράστια προβλήματα των συνθηκών λειτουργίας τους: πολλές φορές, μάλιστα, συνέβη ακριβώς το αντίθετο. Ορισμένες σχολές των περιφερειακών πανεπιστημίων βρέθηκαν συχνά σε σύγκρουση συμφερόντων με τις αντίστοιχες των κεντρικών πανεπιστημίων (ως προς τις προτεραιότητες από την πλευρά της κυβέρνησης στην κατανομή κονδυλίων, την επιλογή πανεπιστημίου, όπου θα άρχιζε κάποιο μεταπτυχιακό τμήμα κ.λπ.). Σύγκρουση, που σχεδόν πάντοτε κατέληξε υπέρ του κατεστημένου των κεντρικών πανεπιστημίων.

Τα παραπάνω συντελούν ώστε όλα σχεδόν τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας να βλέπουν τη θέση τους στο περιφερειακό πανεπιστήμιο ως μια μεταβατική κατάσταση, ως ένα εφάλληρο, το οποίο θα τους βοηθήσει να μεταπηδήσουν στο κέντρο. Έτσι, οι μεν διδάσκοντες είναι διατεθειμένοι να πάνε σε κεντρικό πανεπιστήμιο, ακόμη και σε χαμηλότερη βαθμίδα από αυτή που ήδη κατέχουν, ενώ οι φοιτητές επιδιώκουν τη μετεγγραφή τους ή –σε ακραίες περιπτώσεις– αποφασίζουν να ξαναδώσουν εισαγωγικές εξετάσεις, παρά να παραμείνουν στο περι-

φερειακό πανεπιστήμιο.

Κλείνοντας, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η ανάπτυξη που προκαλείται σε μια υπανάπτυκτη περιοχή, με την εγκατάσταση ενός περιφερειακού πανεπιστημίου, μπορεί να σημαίνει –με κάποια έννοια– παράλληλη επιδείνωση της θέσης άλλων υπανάπτυκτων περιοχών, από όπου προέρχονται κυρίως οι φοιτητές και οι διδάσκοντες.

Φαίνεται ότι οι προδιαγραφές, οι οποίες πρέπει να πληρούνται, ώστε μια πόλη να μπορεί να υποστηρίξει ένα πανεπιστήμιο ή έστω μια πανεπιστημιακή μονάδα, είναι τόσο υψηλές, που –εξ ορισμού σχεδόν– αποκλείουν τις περισσότερες περιοχές και σίγουρα εκείνες που περισσότερο έχουν ανάγκη από κάποια οικονομική τόνωση.

Θα πρέπει, βέβαια, να έχει κανείς πάντοτε υπόψη του τους περιορισμούς που θέτει η ελληνική κοινωνία, της οποίας το περιφερειακό πανεπιστήμιο δεν είναι παρά ένα αναπόσπαστο μέρος και, άρα, υπάρχουν όρια σε μια προσηλασμένη μετατροπή του σε «νησίδα». Τα όρια τέτοιων πολιτικών μπορεί να τα διαπιστώσει κανείς, δυστυχώς, ακόμη και σ' εκείνα τα περιφερειακά πανεπιστήμια, που λόγω ειδικών συνθηκών ξεκίνησαν με μια πολύ σημαντική δυναμική (π.χ. Ιωάννινα, Ηράκλειο, Μυτιλήνη και Ρόδος): αυτή η δυναμική φαίνεται τώρα ότι, όχι απλώς έχει χαθεί, αλλά και ότι τα πανεπιστήμια αυτά βρίσκονται σε υποχώρηση (αποδυναμώνονται επιστημονικά, κυρίως λόγω της διαρροής διδασκόντων προς τα κεντρικά).

Τελικά, το πανεπιστήμιο προσαρμόζεται στις αντιξοότητες που επιβάλλει η περιοχή. Κάτι που δεν συντελεί ούτε στην ανάπτυξη του –το αντίθετο μάλιστα– ούτε στην ανάπτυξη της περιοχής (πολιτιστική ή οικονομική). Τα περιφερειακά πανεπιστήμια, βέβαια, θα εξακολουθήσουν να λειτουργούν και δεν πρόκειται να κλεί-

σουν. Αλλά θα πρόκειται για «επαρχιώτικα» πανεπιστήμια, όπου σπουδάζουν «επαρχιώτικα» με «επαρχιώτες» διδάσκοντες (aculture). Κινδυνεύουν, λοιπόν, να μετατραπούν, από πανεπιστήμια που είναι εγκατεστημένα στην περιφέρεια, σε πανεπιστήμια περιφερειακής (τοπικής) εμβέλειας.

Δεν υπάρχει γενικότερη συμβολή του περιφερειακού πανεπιστημίου στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής του. Με την έννοια ότι θα έπρεπε να συμβάλλει, όχι απλώς στην παραγωγή περισσότερου προϊόντος με μεγέθυνση της παραγωγικής ικανότητας της τοπικής οικονομίας, αλλά σε μια πολύπλευρη διαδικασία, που δημιουργεί μονιμότερου χαρακτήρα μεταβολές στη διάρθρωση της παραγωγής, όπως επίσης και στο τεχνολογικό, κοινωνικοπολιτικό και θεσμικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο παράγεται και διανέμεται το προϊόν. Βέβαια, η ανάπτυξη με μια τέτοια ευρεία έννοια είναι δύσκολο να επιτευχθεί σε τοπικό επίπεδο.

Τελικά, τα περιφερειακά πανεπιστήμια υπήρξαν ακόμη ένας τομέας που χρησιμοποιήθηκε από το ελληνικό κράτος (που εμφανίζει πολλά στοιχεία κράτους του περιφερειακού καπιταλισμού), στα πλαίσια ενός αβασάνιστου λαϊκισμού, ως μέσο για την επίτευξη άλλων στόχων (διατήρηση-αύξηση της εκλογικής πελατείας του κυβερνώντος κόμματος). Από τη μελέτη αυτή προκύπτει και ένα τουλάχιστον σαφές πολιτικό μήνυμα: δεν θα πρέπει να δημιουργηθούν νέα πανεπιστήμια ή τμή-

ματα πανεπιστημίων σε άλλες πόλεις, τουλάχιστον μέχρι να διασφαλιστεί ότι θα ορθοποδήσουν τα ήδη υπάρχοντα. ■

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Blake C. and McDowall S. 1967. «A local input-output table», *Scottish Journal of Political Economy*, 14, pp. 227-242.

Brownrigg M. 1973. «The economic impact of a new university», *Scottish Journal of Political Economy*, 20(2), pp. 123-139.

Brownrigg M. 1974. *A study of economic impact: the university of Stirling*. Scottish Academic Press, Edinburgh and London.

Brownrigg M. and Greig M.A. 1975. «Differential multipliers for tourism», *Scottish Journal of Political Economy*, 22(3), pp. 261-275.

Edwards M.E. 1987. *St. Cloud State University's impact on the local economy*. St. Cloud State University.

Fink I. 1980. «The economic relationship between Institutions of higher education and their local communities», *Planning for Higher Education*, 8 (4), pp. 41-47, Sum.

Λαμπριανίδης Α. 1987. «Προβλήματα εκβιομηχάνισης μιας αγροτικής περιοχής», *Επιθεώρηση Αγροτικών Μελετών*, II (1), σσ. 19-49.

Lange D.M. 1980. *St. Cloud State University's impact on the local economy*. St. Cloud State University.

Markusen A. 1985. «High-tech jobs, markets and economic development prospects». In: P. Hall and A. Markusen eds. *Silicon landscapes*. Allen and Unwin, Boston, pp. 35-48.

Neave G. 1979. «Higher education and regional development», *Higher Education Review*, 11(3), pp. 10-26.

Polzin P.E., Lenihan M.L. and Haefele C.P. 1988. «The university of Montana and Missoula: economic interdependence», *Montana Business Quarterly*, 26(3), pp. 3-10.

Rosen M., Strang W. and Kramer J. 1985. *The university of Wisconsin - Madison and the local and state economies: a second look*. Graduate School of Business, Monograph No 20, University of Wisconsin-Madison.

Ziegler J.A. 1978. «The economic impact of the University of Arkansas on Washington county», *Arkansas Business and Economic Review*, 11(2), pp. 18-26.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο όρος «κρύψουν» χρησιμοποιείται κατ' ευφημισμό μόνο, μια και όλοι γνωρίζουν πολύ καλά την πραγματικότητα.
2. Η επεξεργασία των στοιχείων που συλλέχθηκαν με τα ερωτηματολόγια έγινε με το πρόγραμμα Lotus 1-2-3. Τα στοιχεία καταχωρίστηκαν με τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορούν να γίνουν υπολογισμοί για κάθε μια από τις τρεις ομάδες της πανεπιστημιακής κοινότητας και για κάθε πανεπιστημιακή μονάδα ξεχωριστά, κατάταξη σε κατηγορίες η οποία θεωρήθηκε εξαιρετικής ιδιαίτερα σημαντική.
3. Σε άλλες χώρες, η κατάσταση είναι πολύ διαφορετική. Για παράδειγμα, στα οκτώ μεγάλα πανεπιστήμια της περιοχής της Βοστώνης, το 29% των εσόδων προέρχεται από τα διδάκτρα που πληρώνουν οι φοιτητές, μόνο το 26% από την κεντρική κυβέρνηση και το 2% από την πολιτεία της Μα-

σαχουσέτης (Fink, 1980: 41).

4. Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξαν και μελέτες για άλλες χώρες. Για παράδειγμα, για το πανεπιστήμιο του Stirling στη Σκωτία, ο Brownrigg (1973:130), ο οποίος σημειώνει ότι οι διοικητικοί που είναι μετανάστες, απασχολούνται στις υψηλότερες ιεραρχικά και στις πιο εξειδικευμένες θέσεις.
5. Σε άλλες χώρες, όπως η Αγγλία, υπολογίζεται ότι το σύνολο των φοιτητών παραμένει στην περιοχή κατά μέσο όρο 10 μήνες το χρόνο (Cook, 1970: 150).
6. Για παράδειγμα, όσον αφορά στο τμήμα κοινωνικής ανθρωπολογίας του Π.Α. στη Μυτιλήνη, αναφέρεται η περίπτωση τριών διδασκόντων με βάση το Π.Δ. 407/80, από τους οποίους, ο ένας μετακινείται από τις Βρυξέλλες, η δεύτερη μετακινείται μεταξύ Θεσσαλονίκης -όπου και η μόνιμη κατοικία της- Κέρκυρας και Μυτιλήνης και, τέλος, ο τρίτος μετακινείται από τη Ρόδο.
7. Τόσο ο αριθμός όσο και ο χρόνος παραμονής των επισκεπτών, ανά φοιτητή που μένει στην περιοχή, είναι πολύ υψηλότερος. Μειώνονται όμως σημαντικά, εξαιτίας του γεγονότος ότι υπάρχουν πολλοί φοιτητές, οι οποίοι μένουν στην περιοχή μόνο κατά τη διάρκεια ενός μέρους των εξεταστικών περιόδων· αυτοί μένουν κυρίως σε ξενοδοχεία και βέβαια δεν δέχονται επισκέπτες.
8. Δεν συνυπολογίστηκαν τα έξοδα μετακίνησης των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας, που ένα μέρος τους τουλάχιστον δαπανάται στην περιοχή.
9. Για παράδειγμα, οι Blake and McDowall, (1967), έδειξαν ότι το πανεπιστήμιο του Stirling της Σκωτίας συνεισέφερε το 26,6% του συνολικού εισοδήματος της πόλης το 1965.
10. Μια τέτοια προσπάθεια -βασισμένη ίσως σ' αυτή την εμπειρία- φαίνεται να αποτελεί η περίπτωση του πολυτεχνείου Κρήτης, όπου αποφασίστηκε να ιδρυθεί τεχνολογικό πάρκο στην πανεπιστημιούπολη Χανίων, στο Ακρωτήρι. Πρέπει, όμως, να είναι κανείς ιδιαίτερα επιφυλακτικός για την επιτυχία αυτού του εγχειρήματος, μια και υπάρχουν ήδη άλλα τέσσερα τεχνολογικά πάρκα στην Ελλάδα και οι επιχειρήσεις στις οποίες απευθύνονται, λόγω της διάρθρωσης της ελληνικής οικονομίας, είναι εξαιρετικά περιορισμένες. Η ταυτόχρονη δημιουργία, εξάλλου, πολλών τεχνολογικών πάρκων στη χώρα αδυνατίζει και εκκινεί τις περιοχές που έχουν τα περισσότερα πλεονεκτήματα για την ανάπτυξή τους.